

Кримінальний процес: поняття, сутність та завдання

Кримінальний процес є фундаментальною галуззю національної правової системи, через яку реалізується кримінальне право, забезпечується захист прав особи та гарантується дотримання принципу верховенства права у сфері кримінальної юстиції.

Багатоаспектність кримінального процесу

Як діяльність

Врегульована законом сукупність дій органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також інших суб'єктів, що залучаються до провадження.

Як галузь права

Кримінально-процесуальне право, що складається з норм, які регламентують порядок діяльності суб'єктів кримінальної юстиції.

Як наука

Система знань про закономірності та проблеми кримінального процесу, його історію, сучасний стан і перспективи розвитку.

Як навчальна дисципліна

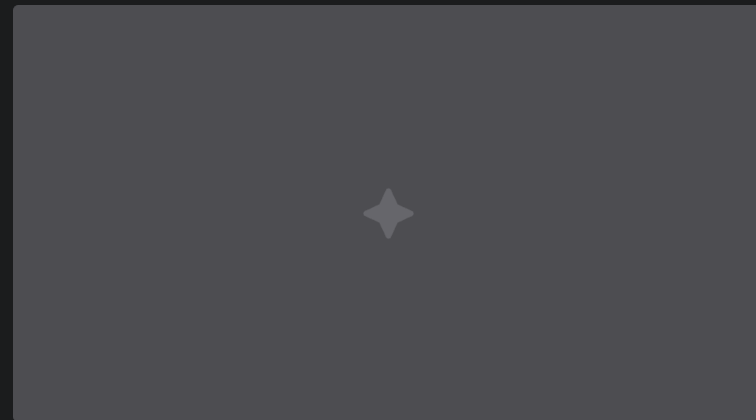
Комплексна освітня програма, що забезпечує підготовку фахівців-юристів, формуючи у них професійні знання, навички та правосвідомість.

Поняття кримінального процесу є багатошаровим: воно охоплює і реальну практику діяльності державних органів, і правові норми, що її регулюють, і наукове осмислення, і педагогічний аспект підготовки кадрів.

Основні елементи кримінального процесу

Система діяльності

Чітка система діяльності визначених у законі державних органів, посадових осіб та інших учасників процесу, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності.

Правовідносини

Правовідносини, які виникають під час цієї діяльності. Обов'язкова правова регламентація діяльності й відносин, які виникають на її основі.

Кодекс прямо спрямовує процес на досягнення матеріально-правової істини законними засобами та в межах належної процедури.

Практичний вимір: Якщо арешт майна не підтримано належним рішенням суду, арешт припиняється разом із закриттям провадження, і майно має бути повернуте власнику — це прямо відображено в огляді практики ККС ВС (I кв. 2024).

Сутність кримінального процесу

Публічний інтерес

Прагнення держави забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності для винних

Баланс інтересів

Кримінальний процес — це баланс між ефективністю розслідування і повагою до прав людини

Захист прав

Гарантії захисту прав і свобод людини від свавілля влади

Системність кримінального процесу виявляється у його структурі: він поділяється на стадії (від внесення відомостей до ЄРДР до виконання вироку), а також характеризується чіткою процесуальною формою, яка унеможлиблює свавільні дії державних органів.

Публічно -правове призначення кримінального процесу

Сутність кримінального процесу — у його публічно-правовому призначенні: справедливо, безсторонньо й у розумні строки з'ясувати обставини кримінального правопорушення, забезпечивши верховенство права і права людини.

ЄСПЛ акцентує: презумпція невинуватості «працює» не лише під час суду, а й після завершення провадження — щоб не було публічних оцінок, несумісних зі статусом невинуватості особи щодо недоведеного обвинувачення.

Приклад: Після виправдання обвинуваченого прес-служба органу досудового розслідування у публікації натякнула на «уникнення відповідачем справедливого покарання». Подібні формулювання можуть сприйматись як порушення презумпції невинуватості — навіть після завершення справи.

Завдання кримінального провадження

Нормативна «матриця» завдань міститься у ст. 2 КПК України:

Захист від правопорушень

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень

Охорона прав

Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Якісне розслідування

Швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд

Справедлива відповідальність

Неминучість відповідальності винних і запобігання обвинуваченню/засудженню невинного

Обмеження примусу

Недопущення необґрунтованого процесуального примусу

Належна процедура

Застосування належної правової процедури до кожного учасника

Наукова конкретизація завдань кримінального процесу

Правозахисне

Захист особи від незаконного обвинувачення, засудження чи обмеження прав

Регулятивне

Впорядкування відносин між усіма учасниками процесу

Виховне

Формування у громадян поваги до закону і правосуддя

Каральне

Забезпечення справедливого покарання винних

Превентивне

Попередження нових злочинів шляхом невідворотності відповідальності

Ці завдання — не декларація: вони конкретизуються через строки (ч. 2 ст. 113 КПК: «без невиправданої затримки»), правила доказування, гарантії контролю судом втручань у права (обшук, тимчасовий доступ, запобіжні заходи), право на захист.

Практичне застосування завдань кримінального процесу

Оперативність та належна процедура

Якщо слідчий зволікає з врученням підозри без поважних причин або затягує передачу обвинувального акта до суду, це може порушувати завдання швидкого й неупередженого розслідування та принцип «розумного строку».

Обмеження примусу

Арешт майна або тримання під вартою — виняткові інструменти, які можливі лише за рішенням суду і лише якщо легші заходи не досягають мети.

Справедливий суд

У 2025 р. ККС акцентував, що окремі процесуальні механізми самі по собі не порушують права на справедливий суд, якщо дотримані гарантії рівності сторін та можливості оскарження.

Конфлікт інтересів у кримінальному процесі

У реальній практиці завдання кримінального процесу нерідко стикаються з конфліктом інтересів:

- Необхідність швидкого розслідування може суперечити вимогам повного дослідження обставин справи
- Потреба забезпечити публічний порядок може обмежувати приватні права

Саме тому процесуальна форма виступає ключовим запобіжником — вона забезпечує баланс, унеможлиблює свавілля та створює передумови для справедливого рішення суду.

Яскравим прикладом є інститут презумпції невинуватості: він унеможлиблює засудження

Особливості кримінального процесу в умовах воєнного стану

Після запровадження воєнного стану законодавець ухвалив зміни до КПК (зокрема, ст. 615 КПК), що визначають особливий режим деяких процесуальних процедур і обчислення строків.

Професійна спільнота наголошує: винятки мають тлумачитися вузько, щоб не підривати базові гарантії (право на захист, доступ до суду, судовий контроль).

Це межа між необхідною гнучкістю та інституційними гарантіями справедливого процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна

Кримінальний процес — одна з фундаментальних, нормативних, професійно орієнтованих юридичних дисциплін, обов'язкова для бакалаврату, магістратури та ядро підготовки правників.

Структурно дисципліна поділяється на:

- **Загальну частину**, що охоплює понятійний апарат, завдання, стадії, засади, джерела, докази, статус учасників
- **Особливу частину**, яка зосереджена на процедурі на кожній стадії кримінального провадження, а також охоплює особливі порядки

Ця дисципліна є серцем підготовки юристів, оскільки знання кримінального процесу

Предмет вивчення кримінального процесу

У предмет вивчення кримінального процесу як навчальної дисципліни входить:

Теорія кримінального процесу

Засвоєння теоретичних основ, категорій та проблем кримінального процесу

Законодавство

Вивчення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування

Міжнародний досвід

Основи кримінального процесу зарубіжних країн

Практичні навички

Вміння правильно тлумачити і застосовувати норми КПК, захищати конституційні права і свободи

Особливий наголос робиться на детальному вивченні всіх стадій кримінального процесу.

Компетентності майбутніх правників

Що повинні знати:

- Категорії та проблеми кримінального процесу, його предмет, система, завдання
- Джерела кримінального процесуального права
- Місце кримінального процесу серед інших галузей права
- Практику застосування: стандарти, доктрини, рішення ВС і ЄСПЛ

Що повинні вміти:

- Тлумачити й застосовувати норми КПК
- Користуватись теорією доказів
- Складати процесуальну документацію
- Аналізувати правові позиції, формувати обґрунтовані аргументи
- Працювати з фактичними даними, оцінювати їхню достатність

Методи навчання кримінального процесу

Методи навчання — інтеграція теорії і практики

Основні форми

- Лекції
- Семінари
- Практичні заняття
- Самостійна робота
- Реферати
- Контрольні роботи
- Курсові проекти

За способом подачі

- Словесні (лекція, пояснення)
- Наочні (схеми, презентації)
- Інноваційні (кейси, flowcharts)

За характером діяльності

- Пояснювально-ілюстративні
- Репродуктивні
- Проблемно-орієнтовані
- Дослідницькі

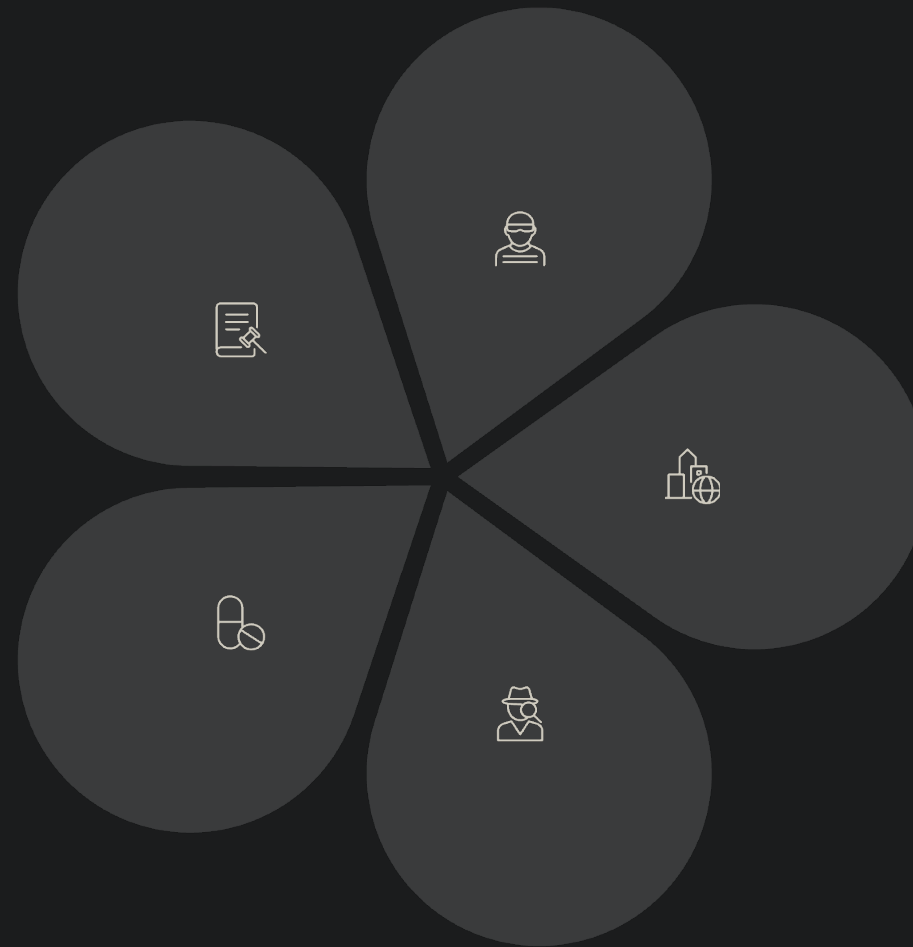
Зв'язок кримінального процесу з іншими галузями права

Конституційне право

В Конституції України закріплені більшість принципів кримінального процесу, основні права і свободи людини, засади діяльності прокуратури, правосуддя.

Судова медицина

Досліджує питання медичного і біологічного характеру, які виникають під час провадження з кримінальної справи.

Кримінальне право

Норми кримінального права приводяться в дію і застосовуються органами досудового розслідування, прокурорами і судами до осіб, які вчинили злочин, тільки у межах кримінального процесу.

Цивільне право

Кримінальне процесуальне і цивільно-процесуальне право регулюють суспільні відносини, що виникають під час відправлення правосуддя і мають багато спільного.

Криміналістика

Розроблені криміналістикою рекомендації щодо тактики слідчих дій і методики розслідування окремих видів злочинів тісно пов'язані з кримінально процесуальним правом.

Внесення відомостей до ЄРДР

Фактично ця стадія стала "воротами" у кримінальний процес. Вона починається з моменту, коли слідчий чи прокурор вносять відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР).

Сутність цієї стадії полягає в офіційному старті кримінального провадження. До цього моменту будь-які дії органів не мають процесуального статусу і не породжують юридичних наслідків.

Приклад із практики

Верховний Суд у постанові від 16.02.2023 р. у справі № 758/5097/20 підкреслив, що невнесення відомостей до ЄРДР протягом 24 годин є істотним порушенням прав заявника, яке може бути оскаржене в порядку ст. 303 КПК України.

Таким чином, навіть «затримка» з боку слідчого є підставою для судового втручання.

Досудове розслідування

Це найбільш об'ємна та динамічна стадія, у якій відбувається збирання доказів, встановлення обставин справи та прийняття процесуальних рішень.

Форми досудового розслідування

- Дізнання — щодо кримінальних проступків
- Досудове слідство — щодо злочинів

Строки розслідування

- 1 місяць — для кримінальних проступків
- 2 місяці — для злочинів

На цій стадії прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, дізнавач зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного.

Досудове розслідування: межі та значення

Межі досудового розслідування визначаються від моменту внесення відомостей до ЄРДР і до складання обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або ухвалення постанови про закриття провадження.

У постанові від 19.05.2022 р. (справа № 761/31215/19) Верховний Суд скасував вирок, оскільки слідчий зібрав докази з порушенням процесуальних норм — зокрема, було проведено обшук без ухвали слідчого судді.

Суд наголосив, що навіть очевидні докази винуватості не можуть визнаватися допустимими, якщо вони здобуті з порушенням прав людини. Таким чином, головна риса досудового розслідування — пошук істини з дотриманням правових гарантій.

Підготовче провадження в суді

Ця стадія слугує своєрідним «фільтром» перед основним судовим розглядом. Суддя перевіряє, чи правильно складено обвинувальний акт, чи є підстави для його повернення прокурору, чи можна закрити провадження, а також вирішує питання щодо запобіжних заходів.

Затвердження угоди

Або відмова в затвердженні угоди та повернення провадження прокурору

Закриття провадження

У випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 ч.1 або ч.2 ст.284 КПК

Повернення обвинувального акту

Якщо він не відповідає вимогам КПК України

Верховний Суд у постанові від 14.12.2021 р. (справа № 521/1529/19) зазначив, що підготовче провадження — це гарантія від безпідставного обмеження прав особи.

Підготовче провадження: можливі рішення

Направлення за підсудністю

Направлення обвинувального акту до відповідного суду для визначення підсудності

Якщо обвинувальний акт містить істотні недоліки (наприклад, відсутність чіткого формулювання обвинувачення), його слід повернути прокурору. Це забезпечує якість матеріалів, що надходять до суду, та захищає права обвинуваченого від необґрунтованого притягнення до відповідальності.

Призначення судового розгляду

На підставі обвинувального акту, не пізніше десяти днів після постановлення ухвали

Судовий розгляд

Центральна стадія, де здійснюється безпосереднє дослідження доказів та винесення вироку. Особливістю є принципи змагальності та безпосередності: суд не може ґрунтувати вирок на показаннях, які він не досліджував у засіданні.

Це ще раз підкреслює, що істина в кримінальному процесі досягається саме у відкритому судовому засіданні.

У практиці ВС (постанова від 09.06.2020 р., справа № 640/21287/17) зазначено, що суд не вправі посилатися на показання свідка, якщо вони не були безпосередньо перевірені під час засідання, навіть якщо вони є в матеріалах справи.

Апеляційне провадження

Мета апеляції — перевірка законності й обґрунтованості вироку або ухвали суду першої інстанції. Апеляційний суд не просто «повторює» розгляд, а може:

Скасувати вирок

Повністю скасувати рішення суду першої інстанції

Змінити вирок

Внести зміни до рішення суду першої інстанції

Призначити новий розгляд

Направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції

Залишити без змін

Підтвердити правильність рішення суду першої інстанції

У постанові від 01.03.2023 р. (справа № 663/813/21) ВС зазначив, що апеляційний суд зобов'язаний надати повну й мотивовану відповідь на всі доводи апеляційної скарги. Якщо цього немає — рішення підлягає скасуванню.

Касаційне провадження

Це останній рівень перегляду по суті, який здійснює Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду. Його головна функція — забезпечення єдності судової практики та тлумачення норм права.

Повноваження касаційного суду

Перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин

Обмеження касаційного суду

Не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні

Строк подання скарги

Протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції

Провадження за нововиявленими обставинами

Виключна стадія кримінального процесу. У цій стадії відбувається перегляд судових рішень, що набрали законної сили, внаслідок виявлення обставин, які раніше не були відомі.

Штучне створення доказів

Підроблення доказів, неправильність перекладу, завідомо неправдиві показання

Скасування судового рішення

Яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали

Інші обставини

Які не були відомі суду на час судового розгляду і доводять неправильність вироку

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа дізналася або могла дізнатися про ці обставини.

Провадження за виключними обставинами

Неконституційність закону

Встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, застосованого судом при вирішенні справи

Порушення міжнародних зобов'язань

Встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом

Вина судді чи слідчого

Встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами у разі прийняття нових законів, якими скасовані закони, що діяли на час здійснення провадження, не допускається.

Виконання вироку

Після перебігу терміну апеляційного та касаційного провадження, якщо не була подана апеляційна скарга на вирок, ухвалу суду першої інстанції або ухвалу слідчого судді, то останні набирають законної сили і приводяться до виконання.

Заключна стадія, у якій рішення суду реалізується на практиці. Вирок має не лише декларативне, а й реальне значення, адже тут йдеться про обмеження прав і свобод людини.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що недоліки у виконанні вироку також можуть бути порушенням Конвенції. Наприклад, у справі Котій проти України (2016) ЄСПЛ констатував, що невиконання рішень національних судів порушує право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції).

Єдина система стадій кримінального процесу

Внесення відомостей до ЄРДР
Гарантує офіційний початок провадження

Виконання вироку
Втілення правосуддя у життя

Апеляція й касація
Виправлення судових помилок

Досудове розслідування
Пошук істини та збирання доказів

Підготовче провадження
Фільтр від необґрунтованих обвинувачень

Судовий розгляд
Встановлення винуватості чи невинуватості

Важливо пам'ятати: кожна стадія — це не лише формальна процедура, а й реальний інструмент захисту прав людини, адже будь-яке відхилення від законної форми може стати підставою для скасування рішень і навіть для міжнародної відповідальності держави.

Особливості проходження стадій

Зрозуміло, що не кожне кримінальне провадження проходить всі вищезазначені стадії:

Закриття на досудовому розслідуванні

Частина проваджень закривається на стадії досудового розслідування

Закриття на підготовчому провадженні

Деякі справи закриваються у стадії підготовчого провадження

Оскарження рішень

Всі судові рішення можуть оскаржуватися в апеляційному та касаційному порядку

Ще менше переглядається судових рішень, які набрали законної сили за нововиявленими обставинами. У багатьох країнах існує інший підхід до визначення системи стадій кримінального процесу.

Міжнародний досвід

Значною своєрідністю система стадій кримінального процесу відзначається в так званих англосаксонських країнах. У більшості країн цієї групи кримінальний процес підрозділяється на:

Досудове провадження

Збирання доказів та підготовка матеріалів справи

Попереднє провадження в суді

Перевірка обґрунтованості обвинувачення

Судовий розгляд

Розгляд справи по суті та винесення вироку

Апеляційне провадження

Перегляд судових рішень

Виконання вироку

Реалізація судового рішення